

A vita „maximuma” Amikor a hatásosság fontosabb a racionalitásnál¹

A jelen munka válasz Rosta Kosztasz *A vita minimuma* című vitaindítójára.² Rosta egy, a *Magyar Filozófiai Szemle* hasábjain zajló vita kapcsán a „hazai filozófiai közbeszéd hanyatlására” (111) hívja fel a figyelmet, rámutatva e hanyatlás néhány lehetséges okára – különösen a vitát sok vonatkozásban átható analitikus-kontinentális ellentétre –, valamint a filozófusközösség feladatait hangsúlyozva e feltételezett hanyatlás kapcsán. Rosta tematizálja a nevezett vita – a fent említett analitikus-kontinentális szembenállástól nem független – ideológiai töltetét, személyeskedő hangvételét és „redundanciáját”, amely abból fakad, hogy a felek „csak azt tudják közölni a filozófiai irányzatok feszültségéről, amit eleve magukkal hoztak”. (123) Miután az *Elpis* helyet ad a vitaindítóra reagáló hozzászólásoknak, lehetőség nyílik arra, hogy megvitassuk: mi a vita minimuma, átlépték-e ezt a felek a kérdéses vitában, és persze mihez kezdünk azzal, ha ezt valaki átlépi. Ezen kérdések közül az első kettőre határozott választ kínálunk, beismerve: a harmadikra az általunk alkalmazott elméleti keret nem ad válaszokat.

De miben is áll a vita, amiről szó van? Dombrovski Áron recenziót tett közzé a *Szemlében* Lovász Ádám *Az érzet deterritorializációja* című könyvéről, melyet Lovász Ádám válasza, majd Dombrovski viszontválasza követett.³ Már a recenzió maga meglehetősen rendhagyó: mint Rosta megjegyzi, mintegy fele valójában nem is a recenziált könyvről, hanem metafilozófiai fejtegetésekről szól. (112) Azonban a ténylegesen a könyvvel foglalkozó részben is elenyésző az ismertetés aránya, és a kritika is jobbra abban merül ki, hogy a könyv érthetetlen. Dombrovski azzal vádolja Lovászt, hogy könyve álfilozófia, Lovász maga pedig egyenesen imposztor. Lovász válaszában megkérdőjelezi Dombrovski jószándékát, kirekesztéssel és a szövege értelmezésével kapcsolatos kompetenciahiánnyal vádolva őt. A záró írásban Dombrovski elismeri, hogy elkövetett

DOI: 10.54310/Elpis.2022.1.10

- 1 E válaszcikk a BME Filozófia és Tudománytörténet Tanszék „Measures of Rationality / A racionalitás mércéi” kutatócsoportjának keretei között zajlott diskusziókból nőtte ki magát. Köszönet a csoport többi tagjának támogatásukért. Gondolatmenetünk váza elhangzott a BME FTT Tanszéki Szeminárium keretében „A vita minimuma és maximuma” címmel 2022. október 3-án. Köszönjük a hallgatóság – különösen Egres Dorottya és Rosta Kosztasz – észrevételeit, melyek több ponton állításaink újragondolására készítettek minket. Köszönetet mondunk továbbá támogatóinknak: MTA Lendület Értékek és Tudomány Kutatócsoport (Bárdos Dániel és Karakas Alexandra), BME „Vissza a tudományba!” (Csordás Hédi Virág), valamint Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és ÚNKP Bolyai+ ösztöndíj (Danka István). A kutatást az MTA Lendület Érték-polarizáció a Tudományban Kutatócsoport támogatta.
- 2 Rosta 2021. A vitaindítóra a szövegben hivatkozunk.
- 3 Dombrovski 2019, Lovász 2020, Dombrovski 2021.

néhány hibát a recenzióban, azonban tovább kárhoztatja Lovászt „manipulatív retorikai technikája”⁴ miatt, így a vita – miközben érint néhány, az analitikus és kontinentális filozófiák közötti különbségek szempontjából releváns kérdést⁵ – valójában kimerül a vitázók kölcsönös morális diszkreditációjára tett kísérletben.

Mindezek alapján teljességgel jogosnak tűnhet Rosta felvetése, hogy maga az a tény, hogy ez a vita ilyen formában megjelenhetett a hazai filozófia reprezentáns lapjában, a filozófiai közbeszéd hanyatlásának jele. Jogos továbbá az a felvetés, hogy minden vitának kell legyen egy „minimuma”, amit a feleknek be kell tartaniuk, különben megszűnnek vitázni egymással, és e minimum betartatásában a diszkurzív közösségnek is felelőssége van.

Ami a jelen hozzászólást illeti: mi mellett érvelünk, hogy adható a Dombrovski–Lovász vitának olyan értelmezési keret, amelynek minimumát a szóban forgó vita teljesíti – még ha ez jórészt annak is köszönhető, hogy ez az értelmezési keret meglehetősen megengedő a vita szabályait illetően. Ez az értelmezési keret a kortárs érvelélmélet egyik központi figurájának, Douglas Waltonnak a törvényszéki vitatípust leíró keretrendszere. Állításunk tehát az, hogy ha a Dombrovski–Lovász vita törvényszéki típusú vita, úgy a vitázók – minden személyeskedésük, moralizáló kiszólásaik és érvelési hibáik ellenére – nem vétenek a vita szabályai ellen. Ezek a hibák ugyanis a waltoni felfogásban mindig csak egy adott vitatípus szabályrendszerének kereteihez képest számítanak hibának, és a törvényszéki típusú vita – mint hamarosan megmutatjuk – megengedi mindazokat a retorikai eszközöket, amelyeket a vitázók alkalmaznak, és amelyek egy racionális, igazságfeltáró vitában nem megengedettek.

Felmerülhet persze a kérdés, hogy ez a keret vajon legitímen alkalmazható-e filozófiai vitákra, ha ennyire megengedő. A filozófiai vitákat nem inkább racionális, igazságfeltáró vitáknak kellene tekintenünk? Bár az érvelélméleti szempontból megnyugtató válaszhoz talán szükség lenne e vitatípus ismérveinek rögzítéséhez (melyre csak később kerül sor), már előre, a waltoni tipológia ismerete nélkül is megválaszolhatjuk a kérdést: amennyiben a filozófiai vitákat a racionális, igazságfeltáró – mint Walton hívja őket: „kritikai” – vitákhoz soroljuk, e vitatípus sajátosságainak bármely lehetséges értelmezése mellett is olyan metafizikai elköteleződésekkel kell vállalnunk, amelyek hozzászólásunkat könnyen az analitikus-kontinentális szakadék valamely oldalára kényszerítheti. Már csak az elfogulatlanság igénye is ennek elkerülésére készíttet minket, amennyiben célunk nem feltétlen az egyik vagy másik vitázó melletti állásfoglalás, hanem a vita retorikai-érveléstechnikai elemzése és a tanulságok levonása. Úgy véljük, a törvényszéki vita keretrendszere az analitikus-kontinentális szembenállással kapcsolatos elköteleződéstől függetlenül alkalmazható a filozófiai vitákra.

További fontos kérdés, hogy ha előnyére válik is a törvényszéki vitatípusnak mint elemzési keretnek, hogy kellően megengedő egy analitikus és egy „kontinentális” szerző

⁴ Dombrovski 2021, 255.

⁵ Vagy legalábbis olyan kérdéseket, amelyek megfelelően tárgyalva relevánssá tehetők e szembenállás szempontjából, lásd Rosta 2021, 114.

közi vita elfogulatlan elemzéséhez, mégis nem túl megengedő-e, ha a személyeskedést, moralizálást, vagy – mint a kérdéses vitában tapasztalhatjuk – tudománypolitikai szempontok filozófiai vitákba való bevonását is megengedi. Felmerülhet, hogy ha Walton maga nem is teszi meg, talán érdemes lenne a törvényszéki vitatípuson belül a tudományos vitákra alkalmazható törvényszéki viták csoportját meghatározni, és ezen viták normatív kereteit rögzíteni.

Noha Rosta cikkét – a mi waltoni kereteink között értve – tekinthetjük arra való felhívásnak, hogy egy ilyen normatív keretrendszer rögzítésében működünk közre, ebben legfeljebb annyit tudunk vállalni, hogy – deskriptív szinten maradván – szisztematikus áttekintését adjuk azoknak az elemeknek, amelyek ebben a vitában megjelennek, a törvényszéki vita kereteinek megfelelnek, és amelyek talán különböző okokból – de gyanúnk szerint elsősorban amiatt, hogy a racionális, igazságkereső, kritikai vitákban nem megengedettek – irrelevánsak, zavaróak lehetnek filozófus kollégáink szemében. Így amennyiben Rosta a probléma tematizálásával járul hozzá a diszkurzív közösség vita minimumával kapcsolatos feladataihoz, úgy mi – szándékaink szerint – azzal, hogy megadjuk azt a minimális elvárásokat támaztó keretrendszert, amelyhez képest a szükséges – és csakis a szükséges – szigorításokat elvégezheti a közösség ahhoz, hogy a Dombrovski–Lovász vita gyakran kétségtelenül bántó disszonanciáit kiszűrje anélkül, hogy a filozófiai vitákat a természetlenül unalmas konzonzáns keretek közé próbálja kényszeríteni.

Filozófiai viták és a törvényszéki vita

Mint említettük, a Dombrovski–Lovász vitát Douglas N. Walton keretrendszerén belül fogjuk értelmezni. Walton a 20. század informális logikai fordulatának egyik kulcsfigurája, vitatipológiája pedig az egyik legszélesebb körben alkalmazott elméleti keret a dialógusformájú viták elemzéséhez. E megközelítés – melyet magyarul a Margitay Tihamér által továbbfejlesztett vitatipológiából⁶ ismerhetünk – fő erénye, hogy nagyobb mozgásteret enged meg az elemzőnek, mint a rendszerint túlidealizált, tisztán racionálisnak tekintett vitákra kidolgozott elméleti keretrendszerek. Az elemző waltoni perspektívából tekintheti teljesen racionálisnak, ha az érvelő retorikai céljait – jellemzően: a másik fél vagy egy, a vitában aktívan részt nem vevő harmadik fél (közönség vagy bírák) meggyőzését – hatékonyan igyekszik megvalósítani, akár olyan eszközökkel is, amelyeket a formalista megközelítésekben irracionálisnak kell tekintenünk, mert szigorú értelemben nem számítanak racionális érvelésnek. Miközben a formalista, szűken értett racionalitásra való törekvés persze maga is tekinthető egy ilyen, a másik vagy harmadik fél meggyőzésére irányuló retorikai fogásnak, és így a formalista megközelítésben megvalósított elemzések

6 Margitay 2004.

teljességgel integrálhatók a waltoni megközelítésbe, fordítva ez nem igaz: Walton – bár vitatípustól is függően, de általában véve – jóval nagyobb retorikai mozgásteret enged meg a vitázóknak, mint a formalista megközelítések.

Walton és Margitay alapján három, a jelen szempontból fontos vitatípust különböztetünk meg, és azokat kiinduló konfliktus, módszerek és eszközök, valamint a cél szempontjából jellemezhetjük. Ezek a következők: kritikai vita (más néven meggyőzőési dialógus), törvényszéki vita és veszekedés.⁷ Jelen cikkünk központi állítása, hogy a Dombrowszki–Lovász vita olyan kevert típusú vita, amely elsősorban nem a racionális meggyőzés kereteit biztosító kritikai, hanem a racionális elemeket megengedő, gyakran kifejezetten preferáló, de nem azokra szorító törvényszéki vitatípus jegyeit mutatja. Ennek kimutatásához a waltoni elemzés alapvető jellemzőit vesszük kiindulópontnak: (1) a vita célját, (2) a vita kiinduló konfliktusát, és (3) a vitában felhasznált eszközöket. Elemzésünk során arra jutunk, hogy a felek motiváló célja a vitában közvetlenül részt nem vevő harmadik fél meggyőzése, szimpátiájának elnyerése, amelyhez képest a kritikai vita szabályainak betartása olyannyira másodlagos, hogy gyakran egyáltalán nem is számít.

A filozófiai vitákra persze úgy szoktunk gondolni, hogy azok (ideális esetben) racionális érvekkel operálnak, és a kritikai vitatípus jegyeit viselik magukon. A fenti három elemzési szempontot alkalmazva: a kritikai viták kiinduló konfliktusa a waltoni rendszerben a véleménykülönbség két fél között; céljuknak e véleménykülönbség feloldását tekintjük, amely ideális esetben az igaz álláspont kölcsönös elfogadása; eszközük pedig a bizonyítás, ami kritika és érvek segítségével történik meg.⁸

A recenzió műfaji sajátosságai e keretben megkövetelik, hogy a recenziós ismertesse a szerző gondolatmenetét, kontextusba helyezze, esetleg kritizálja azt. Azonban a recenziók – sőt, általában véve a tudományos publikációk – éppígy magukon hordozzák az úgynevezett „törvényszéki viták” jellemzőit is, mert érveik nem a szerzőnek, hanem egy harmadik félnek, a tudományos közösségnek szólnak. A törvényszéki típusú vita célja a vitában részt nem vevő, harmadik fél meggyőzése, kiinduló konfliktusa a rivalizálás, eszköze és módszere minden, amit a vita dramaturgiai szabályai megengednek.⁹ E szabályok szisztematikus felsorolásától most – már csak terjedelmi okok miatt is – eltekintünk. Az elemzendő vita szempontjából releváns dramaturgiai eszközöket a következőkben részletesen ismertetjük.

Mivel Dombrowszki írása alapján azt a kérdést, hogy Lovász vajon filozófiát művel-e, egy harmadik félnek, a filozófusok közösségének kellene eldöntenie, így a vita törvényszéki jelleget mutat, illetve ezen vitatípus „minimumát” teljesíti. Ez nem *ad hoc* azonosítás a részünkről: az alábbiakban három fő csoportba sorolva fogunk textuális

7 Walton 1989, Margitay 2004. A meggyőzőési dialógust (*persuasion dialogue*) Walton azonosítja a más szóhasználatban kritikai vitának tekintett, racionális meggyőzést célzó formával. Lásd Walton 1989, 5.

8 Walton 1989, 5.

9 Walton 1989, 4.

evidenciákat felsorolni emellett a klasszifikáció mellett. E három fő érvcsoport követi a waltoni törvényszéki viták fentebb jelzett három jellemzőjét: (1) a törvényszéki vita célja nem egymás, hanem egy harmadik fél (a vitában aktívan részt nem vevő „bírák”) meggyőzése; (2) a törvényszéki vitákat rivalizálás, nem pusztán véleménykülönbség váltja ki; (3) a felhasznált eszközök a törvényszéki vitákra jellemző mintázatokat mutatnak, így például a felek *argumentatio* vagy *demonstratio* helyett gyakran a *persuasio* eszközeivel élnek,¹⁰ állításaik szabatos alátámasztása, sőt, helyenként talán még igazsága is háttérbe szorul, és retorikai hatásosságukkal kerül előtérbe.

A törvényszéki vita célja

(1) Mi is tehát a vita célja? Rosta metavita-indítójában leszögezi: „a recensens által tematizált problémamag, a diszkurzív közösség álfilozófiára adandó immunválaszának szükségessége [...] legitim kérdés”. (114) Dombrovski érvelése azonban – mutat rá Rosta – minden szándéka ellenére több ponton is szervesen kapcsolódik az analitikus-kontinentális vitához, ráadásul szemlátomást *ad hominem* érvel, vagy éppen „üres érvek” jelennek meg benne. Ezek alapján Rosta „[ö]sszességében a recenziót elhibázott és épp ezért káros próbálkozásnak” tartja „mind a filozófiai közbeszéd, mind az analitikus-kontinentális vita szempontjából”. (115)

Ez az értékelés már önmagában is arra késztet minket, hogy a vitához Dombrovski szándékai, ne pedig a megvalósítás felől közelítsünk: ha ez egy *rossz* analitikus-kontinentális vita, nézzük meg inkább azt, hogy vajon álfilozófia-vitának jó-e. Ezzel persze nem vonjuk kétségbe, hogy előbbi is tartható értelmezés, de vajon Dombrovski *ad hominem* és „üres” érvei (szívesebben használnánk itt az „érvek” helyett a „retorikai alakzatok” kifejezést) nem azt jelzik-e, hogy itt a racionális, kritikai vita keretein *kívüli*, de e kereteken kívül akár legitimnek is tekinthető érvelés zajlik? A törvényszéki típusú viták ugyanis sokkal inkább megengedek – időnként megkövetelik – a pusztán meggyőzésre irányuló, episztemikus szempontból „üres” retorikát, és akár az *ad hominem* érvelést is. Utóbbit már csak azért is, mert e vitatípus prototipikus esetei rendszerint az egyik fél tetteiről vagy éppen karakteréről szólnak, és ez az álfilozófia-vitákra is igaz: ha nem is feltétlenül kell a vádolt fél karakteréről szólniuk, de „tetteiről” – álfilozófiainak tartott munkásságáról – mindenképpen.¹¹ Az persze egy további – és itt nem tárgyalandó – kérdés, hogy

10 A magyar köznap nyelvhasználatban keverednek az érvelés (*argumentatio*), a bizonyítás (*demonstratio*), és a meggyőzés (*persuasio*) fogalmai, ezért jelen cikkben ezeket a kifejezéseket latinul fogjuk használni. Míg az *argumentatio* a racionális vita eszköze, addig a *demonstratio* matematikai vagy jogi bizonyításként értjük, a *persuasio* pedig szociálpszichológiai, retorikai, meggyőzéstechnikai eszköz.

11 Az *ad hominem* érvek vitában betöltött szerepére még többször visszatérünk, úgy a vita kiváltó konfliktusa, mint az *ad hominem* típusú retorikai/dramaturgiai eszközök kapcsán.

helyes-e valakinek a tetteiről a karakterére következtetni, és így egyes, álfilozófianak tűnő művei alapján álfilozófusnak tekinteni őt. Mindenesetre célszerűnek tűnik az értelmezési kereten változtatni, hátha tartogat a vita további, a kritikai vita keretei között nem értelmezhető tanulságokat.

Dombrovski recenziójának kettős célja van. Először annak bemutatása, hogy miért nem sikerült a recenzensnek – komoly erőfeszítései ellenére sem – megértenie Lovász gondolatmenetét. Ahogy írja: „ezirányú igyekezeteimet nem koronázta siker, többszöri olvasás után sem tudtam koherens rekonstrukcióját adni a gondolatmenetnek, pusztán egy-egy rövidebb szakaszt voltam képes »mozaikszerűen« bemutatni”. Kiemeli, hogy

kielégítő figyelmet szenteltem a könyvnek: közel egy hónapon keresztül, majdnem minden nap másfél-két órát szántam arra, hogy a könyv zavaros gondolatmenetét kibogozzam, minden alfejezetről megközelítőleg egyoldalas vázlatot írtam, egyes mondatokat hosszú ideig próbáltam interpretálni.¹²

A belső – talán valós, talán színlelt – feszültséget, amit az keltett benne, hogy nem érti az író, Dombrovski úgy oldja fel, hogy nem kritikai, hanem törvényszéki vitát kezdeményez, amely során meg akarja győzni a filozófusok közösségét a recenzeált mű alacsony színvonaláról, ha már állításaival – azok érthetlensége miatt – racionálisan vitatkozni nem tud.

A vita másik – az elsőhöz persze kapcsolódó – célja megválaszolni a kérdést, hogy filozófiai műnek nevezhető-e a kritizált könyv, illetve hogy írója filozófusnak tekinthető-e egyáltalán. Azonban ennek eldöntése nem kettejük feladata, hanem a vitában közvetlenül részt nem vevő olvasóké, vagyis a filozófusok közösségé. Dombrovski érvelése egyértelművé teszi, hogy Lovász munkáját álfilozófianak gondolja, de ezt expliciten nem vállalja fel, helyette óvatosabban fogalmaz: „nem állítom azt, hogy *Az érzet deterritorializációja* álfilozófia lenne, pusztán azt, hogy ennek komoly esélye van”.¹³ A döntést a bírák, a filozófusok közösségének jogkörébe utalja, mintha egy törvényszéki vitában járna el az érvelő.

Persze nem egynél, hogy egy recenzeált mű kritikai megjegyzéseket is kap, de itt ennél jóval többről van szó. Egy recenzió eleve elsősorban az olvasókhhoz szól. Ez jellemzi Dombrovski érvelését is, és talán ezért is választja vitairat helyett a recenzió műfaját. Egy kivételesen megengedő rekonstrukciójában Lovász könyvét úgy jellemzi, mint ami „saját filozófiai módszert mutat be”,¹⁴ mely az új fogalmak bevezetésével legitimizálja magát a területen. Viszont kritikusa szerint ebben sem jeleskedik a könyv szerzője, mert „olyan »parazita« fogalmakat fog bevezetni, amelyek a végeredmény szempontjából irrelevánsak, ezért a mű későbbi szakaszában elveti őket”.¹⁵ Úgy tűnik tehát, Dombrovski jóindulatú értelmezése

12 Dombrovski 2019, 255.

13 Dombrovski 2019, 249.

14 Dombrovski 2019, 250.

15 Dombrovski 2019, 250.

inkább csak eszköz, melynek révén még keményebben bírálhatja Lovászt. Mindez – különösen együtt a fentebb említett óvatos értékeléssel – azt mutatja, hogy Dombrovski a közönség szimpátiáját igyekszik megnyerni azáltal, hogy a lehető legjőindulatúbban áll Lovász munkájához – és mindezen jóindulata ellenére születik a végletesen kritikus vélemény.

A recenzió második szakaszában Dombrovski egyértelműen meghatározza azt is, hogy miről *nem* szól recenzióinak álcázott vitairata. „Legfőképpen [...] azt kívánom elkerülni, hogy az unalomig ismételt analitikus *versus* kontinentális filozófia harcába csapjon át a diskurzus.”¹⁶ Felteszi a kérdést: miért küszködik ő maga és más olvasói is Lovász könyvével. E kérdést az olvasó szempontjából két módon lehetséges megválaszolni: vagy felületes olvasásról, vagy a kompetencia hiányáról lehet szó. Azonban Dombrovski szerint esetében mindkettő kizárható, mert „más filozófusok értékelése alapján a munkám minősége kielégítő”,¹⁷ és „nemzetközileg elismert kollégák is küzdöttek Lovász szövegeinek értelmezésével” – vagyis ismét csak a filozófusközösség a döntőbíró. Dombrovski rájuk hivatkozik támogató háttérként, és ezáltal is tőlük várja az ítéletet. Felvetése értelmében az analitikus-kontinentális különbség nem magyarázza sem értetlenségét, sem értékítéletét. Erről azonban sem Lovászt, sem Rostát nem sikerül meggyőznie.

A rivalizálás és kiváltó okai

A waltoni törvényszéki viták másik jellegzetessége – szemben a kritikai vitákat jellemző véleménykülönbséggel – a (2) rivalizálás, mint konfliktusforrás. Ez már abban is tetten érhető, hogy Lovász válaszában „ragaszkodik” a vitához,¹⁸ tiltakozva az ellen, hogy Dombrovski – aki nem kívánja vitatni könyve állításait – elvegye tőle a lehetőséget a vitától. Később azonban stratégiai szempontból célravezetőbbnek tűnik számára, ha kerüli a metafizológiai konfrontációt mind a filozófusközösséggel, mind Dombrovskival, és inkább eltereli a vita fókuszát – hasonlóan ahhoz, mint ahogyan Dombrovski szerint könyvében olyan fogalmakat vezet be, amelyeket később aztán elvet. Saját keretezését, miszerint Dombrovski az analitikusok „kontinentálisokkal” szembeni érveit ismétli csak, szintén maga mögött hagyja azzal, hogy valójában a „zárt” és „nyitott” gondolkodás közti különbségről van szó,¹⁹ így a recenzióval szembeni személyes (vissza)támadásoktól sem marad távol.

Érdekes, hogy mindkét szerzőnél visszatérő elem a vita nemkívánatossága („nem kívánok vitatkozni”²⁰ és a „vitát nem jómagam kezdeményeztem”),²¹ majd – mint

16 Dombrovski 2019, 255.

17 Dombrovski 2019, 256.

18 Lovász 2020, 134.

19 Lovász 2020, 144.

20 Dombrovski 2019, 255.

21 Lovász 2020, 133.

említettük – Lovász azt mondja: „mégiscsak ragaszkodnék a vitához”.²² Olyan, mintha a felek akaratgyengék lennének: nem akarnak vitatkozni, de valami rákényszeríti őket, miközben keményen odacsapnak egymásnak. Nemcsak az „imposztorozó” recenzens, de a recenzeált mű szerzőjének írásában is több helyen azonosíthatóak a személyeskedések, vádaskodások, mint például: „Russell élt, él és élni fog. Reinkarnálódott a recenzens személyében.”²³ Aztán – ha esetleg a Russellhez hasonlítást valaki félreértene, és azt hinné: dicséretéről van szó – így folytatja: „akár az is elképzelhető, hogy egy gondosan felépített Russell-paródiával van dolgunk”. A paródia egyébként – amelyet a (3) szempont alapján eszközként is értelmezhetünk, de egyúttal a rivalizálásnak is egyértelmű jele – visszatérő tematikus elem: különböző keretézéssel, de persze mindig negatív felhanggal mindkét szerzőnél megjelenik. Míg Dombrovski a „kontinentális” filozófia paródiájának tartja Lovász könyvét, addig Lovász Russell-paródiának minősíti a recenziót. A végső értéktétel ebben az esetben is a közönségre marad; a fentiek alapján nem lennének meglepve, ha egy felresiklott tudományos vita paródiájának képzete támadna némely olvasóban.

A felek közötti rivalizálás miatt a vita bizonyos szakaszaiban veszekedés típusú vitára utaló részeket is olvashatunk. A veszekedés kiváltó oka Walton fenti tipológiája alapján az érzelmi feszültség, amit a felek a személy támadásán és megfélemlítésén keresztül a veszekedésben aratott győzelem érdekében keltenek. Például érzelmi erőfitogtatásra, a másik személyét támadó *ad hominem* érvelésre utaló mondatokat találhatunk a cikkekben, mint Lovász reakciójában két helyen is: „[a]mi a kirekesztő, önmagát a tudományos objektivitás pozíciójába helyező előítéletes maskulin szcientista moralizáló tekintet számára vicces, az én szememben komolyan vehető tudománnyá növekedett”, és „[n]em ismerek olyan személyt, akinek örömteli élmény lett volna a Dombrovski-féle recenzió olvasása”.²⁴ Utóbbi nemcsak érzelmi alapú érvelés, de *argumentum ad ignorantiam*nak vagy éppen *argumentum ad populum*nak is megteszi.

A rivalizálás egyik fő megjelenési formája kettejük kompetenciavitája, mely fő kérdése az, hogy kompetens-e Dombrovski Lovász kompetenciájának megítélésében. Mint Dombrovski fogalmaz: „előfordulhat az, hogy a probléma az értelmi képességeimmel van”, majd némiképp árnyalja e felvetést: „az [viszont] mégsem lehet, hogy a filozófusok ilyen jelentős többsége egyszerűen híján legyen a megfelelő értelmi képességeknek”.²⁵ Az indirekt érvelés alapján mivel Dombrovski szerint a filozófusok többsége nem érti Lovászt, és valamennyiük értelmi képességeit kétségbe vonni nonszensz, Dombrovskit e közösség tagjaként kevésbé érheti az értelmi képességeivel kapcsolatos vád, mint izolált individuumként. Következésképp nem a recenzió írójával van baj, hanem a könyvvel és annak szerzőjével.

²² Lovász 2020, 134.

²³ Lovász 2020, 135.

²⁴ Lovász 2020, 142.

²⁵ Dombrovski 2019, 256.

Lovász válaszában leszögezi: nem állítja, hogy „*kizárólag* a recenzens személyében kell keresnünk [a megértés hiányának] okát”,²⁶ mert ebben részben szerepet játszik az analitikus-kontinentális szembenállás is – ami ismét csak a harmadik félnek, a közönségnek szól, hiszen ezzel Lovász szövetségeseket keres maga mellé. Miközben saját magát nem tekint „kontinentális” filozófusnak,²⁷ Dombrovski pedig eleve nem szeretné az analitikus-kontinentális ellentét fényében pozicionálni²⁸ kritikai megjegyzéseit (egyértünk Rostával abban, hogy ezt felemás sikerrel valósítja meg), e ponton Lovász él azzal a lehetőséggel, hogy a „kontinentálisokat” maga mellé állítsa. Lovásznak érdeke kettejük vitáját analitikus-kontinentális vitaként feltüntetni, hiszen így a köztük levő ellentét nem a filozófus és álfilozófus, hanem a kirekesztő analitikus és a kontinentálisnak nevezett pluralista filozófus ellentétét jelenti. Aztán mikor elérni véli a kívánt hatást, a „kontinentálisok” maga mellé állítását, egy lépéssel tovább merészkedik, és már irányzatoktól függetlenül, a kirekesztés-befogadás tematikában pozicionálja újra kettejük ellentétét.

Miközben Dombrovski névtelenül hivatkozik a vele egyetértő kollégáira, Lovász név szerint is megnevezi támogatóit. Ráadásul a szöveg hosszához képest szokatlanul hosszú köszönetnyilvánítás – talán csak szerencsétlen tördelés miatt – úgy jelenik meg, mintha a cikk része lenne. A megfogalmazás is furcsa: nemcsak azoknak fejezi ki köszönetét, akik javaslatokkal segítettek a válaszcikk véglegesítését, hanem azoknak is, akik „szakmai támogatásukról” biztosították őt.²⁹ Ez ebben a formában tekinthető a szakmai közösség támogatását demonstráló – bár kétes értékű – aktusnak.

Nemcsak Lovász, hanem Dombrovski megjegyzéseiből is kiderül, hogy a közönség, amelynek a meggyőzésére a vita irányul, elsősorban a mérvadó hazai „kontinentális” filozófusokat jelenti. Őket igyekeznek megszólítani, Dombrovski egészen expliciten is: „a kontinentális közösségnek célszerű volna újraértékelnie a könyv státuszát”.³⁰ Azaz a Lovász témáiban legkompetensebbektől várja, hogy kinyilvánítsák: Lovász imposztor. A hazai analitikus filozófusok véleménye – noha persze számít, hiszen impliciten hivatkozik rájuk is több helyen, de – másodlagos ehhez képest.

A rivalizálás kiváltó oka mindenképpen mélyebb gyökerű, mint az, hogy ki tekinthető analitikus és ki „kontinentális” filozófusnak. A limitált állami támogatások elvileg szakmai kiválóság és nem a jelöltek által képviselt irányzatok függvényében kerülnek kiosztásra. Dombrovski szerint „igen erős versenyhelyzet alakult ki”, és „saját szememmel láthatom generációm legkiválóbb gondolkodóit lemorzsolódní”.³¹ Egy helyen Dombrovski „távoli versenytársának” nevezi Lovászt, mivel a hazai filozófusok „ugyanazokkal a szempontok-

26 Lovász 2020, 132. (Saját kiemelés.)

27 Lovász 2020, 137.

28 Dombrovski 2019, 255.

29 Lovász 2020, 145.

30 Dombrovski 2019, 250.

31 Dombrovski 2019, 259.

kal értékeli mindannyiunk teljesítményét”.³² Ezek egyértelműen a tudománypolitikai természetű rivalizálásból adódó szempontok, amelyek relevanciáját Dombrovski nem is igyekszik leplezni. Ha bizonyítást nyer, hogy Lovász álfilozófus, akkor – az egyértelmű etikai következményeken túl – joggal vonhatóak meg tőle a támogatások is. A tét Dombrovski számára a lemorzsolódó tehetségek felkarolása az ösztöndíjas helyeket foglaló imposztorok kárára. Persze, hogy ennek eléréséhez nem fog *filozófiai* vitát kezdeményezni.

A közönség meggyőzésére irányul Dombrovski következő két megfogalmazása: „még csak véletlenül sem kívánok moralizálni [...] vagy annak benyomását kelteni, hogy saját teljesítménnyel számot vetve egyszerűen csak savanyú a szóló”, illetve: „[é]letszerű-e [...] hogy egy doktoranduszhallgató több mint száz referált, rendszeren szerkesztett tanulmányt jegyezzen?”³³ E felvetéseket azért írja le, mert a rájuk adható egyértelmű – vagy legalábbis annak szánt – válaszok a Dombrovski iránti szimpátiát erősítik, ha pedig elbizonytalanodna az olvasó, akkor választ is kap rájuk: e művek meglátása szerint „megkérdőjelezhető szakmai sztenderdekhez igazodó helyeken jelentek meg”,³⁴ és „aki ilyen ütemben jelentet meg könyveket [...] számíthat arra, hogy a közösség egyes tagjai előbb-utóbb erősödő szkepszissel figyelik majd tevékenységét”.³⁵

Lovász egy Nozick-idézettel keretezi át a kérdést, látszólag oldani próbálva a rivalizálást: „elférünk mi egymás mellett”.³⁶ E gondolatot egy lábjegyzettel egészíti ki, mely a magyarországi pénzügyi és publikációs lehetőségek javításával kapcsolatos kritikát tartalmazza. Ennek tartalmával feltehetően Dombrovski is egyetértene. Azonban a folytatásban Lovász olyan utalást tesz Dombrovskira, ami aztán ismét a konfliktust fokozza: „[c]sakhogy [az egymás mellett elférést] nem fogják tudni a filozófiatudomány képviselői elérni az önkannibalizálás által”.³⁷ Itt a szerző egy olyan metaforikus képet emel be a diskurzusba – és metaforikussága miatt ismét csak tárgyalhatnánk az eszközök között is, de a rivalizálásban is közvetlen relevanciája van –, mintha Dombrovski recenziójával megenné, elpusztítaná azt a filozófust, akivel együtt kellene működnie. Majd megerősíti a normatív követelményt, miszerint a „tudományterület egészét kommunikatívabbá [kellene] tennünk laikusok számára is”, amit Dombrovski is kiemel a recenziójában akkor, amikor arra utal, hogy „küszködött” (és mások is küszködtek) Lovász könyvével – csak éppen a két filozófusnak szemlátomást más jelent az érthető, követhető, kommunikatív filozófia.³⁸

Lovász szerint a könyvével kapcsolatos negatív felhangok oka az, hogy Dombrovski nem végezte el rendszeren a feladatát: „[E]lvárható egy recenzenstől, hogy az értelmezett művet

32 Dombrovski 2019, 260.

33 Dombrovski 2019, 260.

34 Dombrovski 2019, 260.

35 Dombrovski 2019, 261.

36 Lovász 2020, 136.

37 Lovász 2020, 136.

38 Lovász 2020, 136; Dombrovski 2019, 255.

elhelyezze a filozófia irányzatai között. Jóval kevésbé meglepőként és unikálisként hatna művem, és nem tűnne »teljesen egyedi alkotásnak«, ha ezt Dombrovski megtette volna.”³⁹ Ez egyben a bizonyítás terhének átruházása is: támassza alá Dombrovski azt, hogy ő jó filozófus, miközben „nem tudja” elhelyezni a könyvet a megfelelő filozófiai kontextusban.

Lovász egy implicit, *ad hominem* analógiával zárja gondolatát, melyben „a belviszály csak a filozófia önemésztdésével érhet véget” fordulattal jellemzett folyamatot a magyarországi belpolitikai bal- és jobboldali ellentét kontextusához hasonlítja. A politikai dimenzió bevonása oldalakra, pártokra osztja kettejük vitáját. Dombrovski recenziójával kapcsolatban előbb úgy fogalmaz, hogy „[k]erítésekkel nem megyünk semmire”, de ha valakinek nem lenne elég erős az áthallás, akkor a folytatásban pontosabbá teszi: „[a]kármentyire szeretné Dombrovski önjelölt határvadászként megőrizni a filozófia országhatárait, antropocén korszakunk nem szól egyébről, mint a határvonalak folyamatos elmosódásáról”.⁴⁰ A „belviszály”, „kerítés”, „határvadász” és „országhatár” kifejezések egyértelművé teszik, hogy míg Lovász magát az áldozat szerepébe sorolja, addig Dombrovski az elnyomó, korlátokat húzó, multikulturalizmus-ellenes szereplő. Ilyen módon keretezve a válasz számalomra apellálásként, a közönség szimpátiájának megnyerésére irányuló tudatos mozzanatként azonosítható: „[k]irekesztés helyett áteresztésre van szükség”.⁴¹

Dombrovski viszontválaszában kiáll a tudomány és álláspontja politikai semlegesége mellett, azonosítja Lovász támadó párhuzamát, és visszautasítja azt: a „nyitottság és egyenlőség értékrendem alapvető elemeit képezi”, és mint fogalmaz: „nem a munkámat, hanem a személyemet vette [Lovász] támadásba, de azt sem expliciten, hanem manipulatív érveléstechnika alkalmazásával”.⁴² Ebben még igazat is adhatunk neki, de persze eközben nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a személyes támadást nem Lovász kezdte, hiszen az már Dombrovski recenziójának címében megjelenik, és ez a cím – bármennyire is bánja meg utólag Dombrovski a választást – a kulcsa annak, hogy racionális, kritikai vita helyett esély sincs másra, mint törvényszéki típusú – és mint mindig kitérünk rá, a személyeskedést ilyen módon megengedő – vitára.

A vita néhány retorikai/dramaturgiai eszköze

Az utolsó szempont maradt hátra a fenti hátróból: (3) az alkalmazott eszközök és ezek szerepe a törvényszéki vitákban. Persze nem tagadjuk: számos racionális érv is megjelenik mindkét oldalon. Azonban az elemzett vitairatokban túlon túl sok a racionális érvelés szabályait felrúgó elem ahhoz, hogy egyáltalán érdemes legyen egy rosszul sikerült racionális

39 Lovász 2020, 136.

40 Lovász 2020, 144.

41 Lovász 2020, 136.

42 Dombrovski 2019, 262.

vita mozzanataiként tekinteni rájuk. Különösen így van, ha létezik olyan tipológia, amely egy kevésbé rosszul sikerült, noha nem (vagy nem teljesen) racionális vitaként értelmezi a konfliktus kibomlását. Az alábbi retorikai (avagy dramaturgiai) eszközök mindegyike szerepel a kérdéses vitában és legitimnek tekinthető egy törvényszéki vita keretei között, miközben részben vagy egészében illegitímek egy racionális, kritikai vitában.

Felmerülhet persze a kérdés, hogy műfajtól függetlenül helyénvalóak-e az ilyesfajta retorikai/dramaturgiai eszközök egy filozófiai vitában? A kérdésre azonban – gyanúnk szerint általános érvelésméleti megközelítésben, de legalábbis a waltoni keretben biztosan – nincs válasz. Azt, hogy például egy *ad hominem* érv legitimnek tekinthető-e, csakis egy-egy vitatípushoz képest állapíthatjuk meg, hiszen egyes vitatípusokban – bizonyos feltételek fennállása mellett, melyeket részben érintünk a következőkben – lehet, hogy az, másokban nem. Azaz az elemzéshez alkalmazott keret fogja meghatározni, mi számít érvelési hibának és mi nem. Ha pedig az elemzési keretet annak alapján választjuk meg, hogy a *prima facie* érvelési hibákat képes-e érvelési hibákként azonosítani, körbenforgóan járunk el. Ha ténylegesen kíváncsiak vagyunk arra, hogy mi tekinthető hibás érvelési mintázatnak és mi megengedettnek egy adott vitában, a kiértékelendő érvelési mintázatoktól független szempontokra van szükség ahhoz, hogy az elemzési keretet meghatározzuk. Ebben nyújtott segítséget a fenti két szempont: az adott vita céljának és kiinduló konfliktusának meghatározása. De térjünk rá most a konkrét retorikai/dramaturgiai eszközök áttekintésére!

Első eszköz: keretezés. A vita egyik, dialektikai szempontból fontos mozzanata, amikor az álfilozófus-vita – szinte észrevétlenül – átcsúszik analitikus-kontinentális vitába. Miközben Dombrovski el kívánja kerülni, hogy „az unalomig ismételt analitikus *versus* kontinentális filozófia harcába csapjon át a diskurzus”,⁴³ ő maga ad erre lehetőséget azzal, hogy beismeri: saját magát analitikus filozófusnak vallja, és ez szerinte is releváns lehet a vita szempontjából. Mint fogalmaz: „[L]ehet, hogy tapasztalatlan vagyok kontinentális szövegek értelmezésében, hiszen már nagyon régóta elköteleződtem az analitikus hagyomány mellett, a másik tradícióról pedig igen kevés ismeretem van. Elismerem: ez lehet az egyik oka annak, hogy nem értettem a könyvet.”⁴⁴ Ez még akkor is támadási felület, ha egyből leszögezi: „ez nem lehet oka annak, hogy teljes homályban maradjak a tartalommal illetően”.⁴⁵

Számos további jel is utal arra, hogy Dombrovski nagyon is az analitikus-kontinentális ellentét keretei között fogalmazza meg állításait – különösen a kontinentális filozófia állítólagos kisebb immunitása az álfilozófia betüremkedésére, és hogy fontosnak tartja leszögezni, Lovász könyvét kontinentális filozófiai szövegnek kell tekintenünk.⁴⁶

43 Dombrovski 2019, 255.

44 Dombrovski 2019, 256.

45 Dombrovski 2019, 256.

46 Dombrovski 2019, 258.

Rosta ebből egyenesen arra a következtetésre jut, hogy Dombrovski valójában az analitikus-kontinentális vitát írja tovább, csak valamiért nem vállalja ezt. (114)

Addig azonban, amíg Rosta ezen értelmezéséig eljutunk, történet egy fontos mozzanat a vitában: Lovász válaszában – első megközelítésében – éppen az analitikus és kontinentális filozófia közötti ellentétet helyezi a fókuszba. Erre oka – mint utaltunk rá a rivalizálás kapcsán – feltehetően az, hogy érvelésének ezen része az analitikus-kontinentális vitában érintett filozófusoknak szól. Célzott közönsége a kettejük közt húzódó konfliktust pont e demarkáció mentén tudja Lovász számára kedvező szempontból megítélni.

Különösen a „kontinentális” filozófusok szemében lehet erős érv az az állítás, hogy *már megint* jön egy analitikus filozófus, aki meg akarja mondani, hogyan kell filozófiát művelni, de akár a nem-analitikus filozófiákra nyitott analitikusokra is hatással lehet. Lovász érvelése ennek megfelelően azt igyekszik alátámasztani, hogy Dombrovski azért nem érti a bírált gondolatmenetet, mert másik tradícióból érkezik, így nincs szakmai alapja megítélni munkáját. Aztán miután minden retorikai előnyt kiaknázza e keretnek, egy „nyitott gondolkodású” *versus* „zárt gondolkodású”⁴⁷ vitába igyekszik azt transzformálni. Ezzel oda jut, hogy Dombrovski egyszerűen kirekesztő, amikor ellenőrizhető kritériumok szerinti tudományosságot kér számon kollégáján. Kiváltképp erős ellentámadás kirekesztésre hivatkozni persze, ha a (Dombrovski által kerülni kívánt) analitikus-kontinentális vita érveit visszhangozza csak. Miközben minden olyan helyzetben, amikor analitikus szerző bírálja egy kontinentális szerző munkásságát, fennáll a lehetőség, hogy pusztán ezen az alapon minősít, Lovász nem tesz többet, mint a kirekesztés *lehetőségére* mutat rá, nem arra, hogy az aktuális vitában ez történik. Utóbbi igazolásához pontosan annak igazolása hiányzik, ami Dombrovski kérdése: hogy Lovász álfilozófiát művel-e vagy nem-analitikus filozófiát. Az analitikusok képesek „kirekeszteni” kontinentális filozófusokat, de a filozófusok nem képesek kirekeszteni álfilozófusokat, hiszen utóbbiak eleve kívülállók.

Márpedig ahhoz, hogy Lovász az imposztorság vádjától megszabaduljon, nem arra kell rámutatnia, hogy Dombrovski nem nyitott gondolkodású. Bármilyen kirekesztő is lenne Dombrovski, ettől még történetesen lehetne igaza abban, hogy Lovász imposztor, és bármennyire is hasonlítanak Dombrovski érvei akár Russell Bergsonnal szembeni vádjaira, akár más, „kontinentálisokat” érintő analitikus vádakra, egy fontos diszanalógia azért van a történetben: Lovászról (talán csak egyelőre) nem mondható el, hogy Bergson-kaliberű filozófus. Abból, hogy egyes élvonalbeli „kontinentális” szerzők filozófiai teljesítményét nem kevésbé neves analitikus kortársaik esetleg rosszul ítélték meg, nem következik, hogy Dombrovski csakis rosszul ítélni meg Lovász teljesítményét – még akkor sem, ha a vádak szóról szóra ugyanazok lennének.⁴⁸

47 A nyitott és zárt gondolkodás dichotómiája a későbbiekben sem válik teljesen egyértelművé az olvasó számára.

48 Lásd ehhez még Rosta 2021, 116.

Lovász itt folyamodhatna persze más eszközökhöz is. Ha kerülni is kívánja a direkt érvelést amellelt, hogy ő maga filozófus – ezt egyrészt érezheti lealacsonyítónak, másrészt gondolhatja úgy, hogy az általa művelt filozófiához nem érvelés vezet el –, mindenesetre *argumentatio* helyett élhetne a *demonstratio* eszközeivel, ha egyszerűen szemlélteti válaszában keresztül, hogyan reagál egy „valódi” filozófus az „övon aluli” vádakra. Erre válasza második szakaszában sort is kerít, mikor a recenzens munkáját átvállalva maga összegzi könyve módszertanát. Ám az, hogy ezzel együtt is belemegy az adok-kapokba, azt mutatja, e demonstráció is csupán egy eszköz a sok közül a harmadik fél meggyőzéséhez. A végére marad a kirekesztettségnarratíva mint *argumentum ad misericordiam*, ami egy kritikai vitában megint csak érvelési hibának számítana, azonban retorikai hatásosság szempontjából telitalálat: ezáltal maga mellé állíthat számos olyan filozófust, aki valaha is kirekesztve érezte magát „az analitikusok” Dombrovskiéhoz hasonló számonkérései hatására.

Második eszköz: ironia. Nehéz nem azt gondolni, hogy Dombrovski csak ironizál saját maga képességeit illetően, hiszen miért ragadtatta volna magát ilyen erős hangvételű kritikára, ha nem biztos a dolgában? Feltehetőleg csak előre védekezni akar a lehetséges kritikával szemben, hogy nem képezi szűk kompetenciáját a Lovász által művelt filozófia. Azonban a később felvetett értelmezés, miszerint „Lovász nem gondolta komolyan, amit írt: *Az érzet deterritorializációját* a kontinentális filozófia paródiájának szánta”⁴⁹ arra utal, hogy nagyon is kompetensnek véli magát Lovász könyvének megítélésében. Hiszen annak megítélését, hogy egy mű paródiaként funkcionál, csak az engedheti meg magának, aki legalább nagy vonalakban ismeri (vagy legalábbis ismerni véli) a paródia nélküli hagyományt, és így feljogosítva érezheti magát arra, hogy megítélje, mi paródia az adott vonatkozásban és mi nem. Később a recenzens továbbmegy: „filozófiaként olvasva [Lovász] műve szinte értékelhetetlen”. Majd így fogalmaz: „Számomra nem annyira az a kérdés, hogy Lovász könyve jó filozófia-e – egyértelműen nem az. Hanem inkább az, hogy egyáltalán tekinthetjük-e még filozófiának?”⁵⁰ A recenzió által felvetett kérdésre – új imposztor-e Lovász? –, Dombrovski itt szépítés nélkül igennel válaszol. A recenzió végén azonban álláspontját újból finomítja: „gyanús, hogy Lovász álfilozófiát művel”,⁵¹ majd úgy fogalmaz, hogy „nem állítom azt [...], hogy *Az érzet deterritorializációja* álfilozófiai munka lenne”. Kritikai vitaként elemezve kettejük konfliktusát, álláspontjában ez a csúszkálás nem elfogadható, viszont a törvényszéki vita jellege megengedi a sejtetést, és azt, hogy miközben a tényleges döntést a közönségre bízza, mégis sugallja a saját álláspontját.

Miközben tehát egy kritikai vita keretein belül a csúszkálás érveléstechnikailag kifejezetten rossz, addig egy törvényszéki vitában egyenesen jó is lehet, amennyiben elősegíti a harmadik fél meggyőzését. Mint fentebb utaltunk rá, a *persuasio* gyakran előnyt élvez az *argumentatio*val vagy a *demonstratio*val szemben: a törvényszéki vitában mindhárom

49 Dombrovski 2019, 257.

50 Dombrovski 2019, 258.

51 Dombrovski 2019, 260.

eszköz azt a célt szolgálja, hogy a harmadik félt meggyőzzük, és közülük azt racionális alkalmazni, amelyik a leghatásosabban szolgálja ezt a célt az adott vonatkozásban. Dombrovski látszólagos bizonytalansága gyengíti az argumentációt, miközben hatásosság szempontjából nagyon is meggyőző: Dombrovski (látszólag) nem *ex cathedra* nyilatkozat ki, nagyon is tisztában van tévedése lehetőségével, alaposan megfontolta, amit mond, miközben azért persze tudjuk jól, hogy állításai sokkal határozottabb következtetések levonását tennék lehetővé.

Harmadik eszköz: ad hominem érvek. A vitában a veszekedés vitatípusra emlékeztető elemek sem ritkák, sem *pro*, sem *contra* oldalon. Ilyen például az *ad hominem* érvelés. Azonban az *ad hominem* és érzelmi alapú érvelések a törvényszéki vitatípus keretei között sem minden esetben tekintendők érvelési hibáknak.⁵² Az *ad hominem* érveket olyan érvelési hibáknak szokás tekinteni, amelyek relevanciahibát vétének: a vitatott álláspont szempontjából irreleváns módon az álláspont és mellette szóló érvek helyett az álláspont képviselőjének személyét veszik célba. Az *ad hominem* érvek tehát nem önmagukban problematikusak, hanem a relevancia hiánya miatt: a vitapartner személyes karaktere, tettei, viselkedése egyszerűen nem releváns az érvelés szempontjából. Ez azonban nem igaz azokra az esetekre, amikor éppen a karakter, a tettek, a viselkedés a vita tétje. Közismert példával élve: a „bort iszik, és vizet prédikál” tekinthető legitim *ad hominem* érvnek, hiszen a vitapartner állításai és tettei közötti performatív ellentmondásra világít rá, ami releváns az érvelő éthosának, és így az álláspont hitelességének szempontjából.

Hasonlóképpen: ha az a vita tárgya, hogy egy könyv filozófiai könyvnek számít-e, vagy szerzője álfilozófiát művel, akkor nagyon is legitim a szerző *éthosáról* vitatkozni, és ez semmiképp sem tekinthető pusztán a tudományos kérdések „átmoralizálásának”, mint Lovász írja.⁵³ A tudományosság alapvető előfeltétele, hogy ne imposztorok műveljék azt. Ha ez morális kérdés, akkor a tudományosság eszméje szükségképpen „átmoralizált”. Mindezt megkérdőjelezni persze egy szakmai, a racionalitás standardjait célzó vitában nem megengedett, mert az már e tudományos keretek között zajlik. Megengedett azonban egy törvényszéki típusú vitában, amely e keretek felállítását vagy megőrzését (Lovász kifejezésével: „határórzést”) is célozhatja.

Miközben ugyanis a logika formalista hagyományában az álláspont hitelességét kizárólag racionális érvek garantálják, addig az informális logika – részben retorikai, részben dialektikai okokból – az álláspont képviselőjének hitelességét is az érvelés hitelessége összetevőjének tekinti. Különösen releváns lehet ez a szempont egy olyan vita esetében, ahol a recenzens vádja a recenzált könyv szerzőjével szemben éppen az érthetetlenség. Ha ugyanis egy gondolatmenet ténylegesen érthetetlen, akkor valójában támadhatatlan is a formalista megközelítésben, hiszen egy (*ex hypothesi*) érthetetlen szöveg ellen lehetetlen érvelni, tekintve, hogy ha fel is tételezzük,

52 Walton 1992, 1998; Danka 2016, 2018.

53 Lovász 2020, 132.

hogy szólnak a gondolatmenet mellett érvek, amelyek elvben támadhatók lennének, az érvek érthetlensége ellehetetleníti azok racionális módon történő diszkreditálását. Ha pedig egy kritériumrendszer megengedi, hogy az érthetetlen érvelések támadhatatlanok legyenek, az egy dolgot jelent: e kritériumrendszer nem alkalmazható az érthetetlen érvelésekre.

Negyedik eszköz: szokatlan témák. Ejtsünk szót a paródián túl néhány további, filozófiai vitákban kevésbé szokásos témáról. Lovász visszautasítja a „kontinentális” jelzővel való azonosítását, mert szerinte „az ilyen típusú önkényes kategorizálás [n]em kifejezetten barátságos gesztus”.⁵⁴ *Nota bene:* Dombrovski eközben valójában jóval barátságosabb, mert nem azzal vádolja Lovászt, hogy „kontinentális” (ha ez amúgy vád lenne egyáltalán), hanem azzal, hogy nem is valódi filozófus.

A „barátságos gesztus” téma ekkor kerül először említésre. Dombrovski aztán e szókapcsolatot választja viszontválaszának címéül. A „Barátságos gesztusok: viszontválasz Lovász Ádámnak” cím maga is kétértelmű. Egyrésztől gondolhatjuk azt, hogy Dombrovski békejobbot nyújt vitapartnerre felé, másrésztől gondolhatjuk azt, hogy ironizál, gesztusai ugyanis továbbra sem tűnnek barátságosnak. Ennyiben itt két eszköz együttes használatát figyelhetjük meg. Lovász a „nyílt-zárt” (már-már expliciten „kirekesztett-kirekesztő”) opozícióban láttatja magát és vitapartnerét, így a felek célja egyértelműen a szimpátiakeltés az olvasókban. Dombrovski reakciója aligha lehet más, mint a korábban sugallani kívánt elfogulatlanság után ezúttal kifejezetten barátságos gesztusokra való utalás, még akkor is, ha ennek jeleivel nyomokban sem találkozunk viszontválaszában.

Lovász „humor” és „öröm” témáit érdemes még kiemelni, melyek első olvasásra szintén furcsának hathatnak az adott kontextusban, mégis fontosak a szerzőnek, ugyanis könyvét az olvasók örömforrásának tartja. „Véleményem szerint” – írja – „mégis van a nevetésnek komolyan vehető szerepe a filozófia világában is.”⁵⁵ Az öröm és a könyv kritikájának összemosása egy tudatos stratégiai lépés. Lovász azt írja, hogy „[t]öbb örömet okoztam, mint bánatot”, ezzel egy új elemet hozva be a diskurzusba: nem azt igyekszik bizonyítani, ami a vita Dombrovski által kijelölt fókusza, hogy (örömforrástól függetlenül) filozófiának számít-e a könyve. Dombrovski nem azt róta fel a szerzőnek, hogy ne okozna elég örömet bárkinek a mű olvasása, és nem is azt, hogy miért humoros vagy örömet kiváltó a könyve (már persze ha az egyáltalán), hanem azt, hogy nem érthető. Tehát az a vád, miszerint „[a]z a hallgatólagos előítélet munkálkodik a recenzens soraiban, hogy a filozófia nem lehet egyszerre humorosan önironikus és tudományos”, megkérdőjelezhető, mivel a recenzens a vádat a mű érthetlensége, nem pedig humorossága miatt fogalmazta meg, és az legalábbis igazolásra szorulna, hogy a humoros, örömteli művek szükségképpen érthetlenné válnak.

Ötödik eszköz: reflexió a vita kisiklására. Dombrovski viszontválasza elején egyértelművé válik, hogy a felvetett problémák bizonyítását „nem koronázta siker”,⁵⁶ ellenben

⁵⁴ Lovász 2020, 137.

⁵⁵ Lovász 2020, 142.

⁵⁶ Dombrovski 2021, 255.

a stilisztikai regiszterek és a tartalmi megfontolások miatt „olyan vitatérbe kényszerítettek, amelyekben érveknek és racionális megfontolásoknak kevés hely marad”. Itt a vita résztvevője is elismeri, hogy nem racionális érvekkel operáló vitáról van szó. Ehelyett célként fogalmazódik meg a vádak közönség előtt történő tisztázása, a reputáció védelme, az elmérgesedő vita semleges térbe történő kivezetése – tipikusan olyan mozzanatok, amelyek a törvényszéki vitákat jellemzik, a közönség meggyőzését célozva azt illetően, hogy a vita kisiklásáért a másik fél a hibás.

Dombrovski egy elkövetett „sajnálatos hiba” miatt elnézést is kér, ami a recenzió címadása miatt indokolt, de fenntartja tartalmi ellenvetéseit a könyvvel kapcsolatban: „megírását egyáltalán nem bántam meg”, viszont nyomatékosítja, hogy elutasítja Lovász „manipulatív retorikai technikáját”, melyet azért sem érez jogosnak, mert „semmilyen személyes éle” nem volt az írásának. Soraiból kiolvasható, hogy a normatív, racionális vagy kritikai vita elvárásaihoz igyekszik visszatérni. Álláspontját nem változtatja meg, további bizonyítást kér, visszautasítja a személyeskedést, de közben egy ponton elismeri, hogy a „vita” nem semleges térben zajlott, és a közönség szerepe vitathatatlan: „a vita olyan közegben is megjelent, ahol a megfelelő kontextuális és háttérismeretek hiányában maga a cím – vagy a cikket felvezető *lead* – fokozott szereppel bír”.⁵⁷ Mint utaltunk rá fentebb, kölcsönösen – és jogosan – vádolják egymást *ad hominem* érveléssel, miközben ezen megjegyzések diszkvalifikálására tett kísérleteiket nem találtuk indokoltnak, mert a vita racionális mederből való kisiklása – még ha a vitázók szándékaitól függetlenül is – új, a törvényszéki vitatípusnak megfelelő szabályrendszer adaptálását vonta maga után, amely keretek között az *ad hominem* érvelés gyakran indokolt, sőt kívánatos.

Konklúzió

A vitában mindkét fél részéről láthattunk olyan témákat, retorikai megoldásokat, érvelési mintákat, amelyek egy racionális, kritikai vita keretei között aligha értelmezhetők másként, mint folyamatos szabályszegésként, azonban egy törvényszéki vita keretei között teljességgel legitimek, sőt alkalmazásuk hiánya azt mutatná, hogy a vitázók nem élnek a vita keretei által biztosított lehetőségeikkel, azaz nem kellően szolgálgják ki saját retorikai céljaikat. Ebben a vonatkozásban az lenne a hiba, ha elmulasztanák a kínálkozó lehetőségeket.

Arra jóval kevésbé találhatók jelek, hogy a vita az analitikus-kontinentális vita újabb állomásaként leírva termékeny értelmezést nyújtana. Azon túl, hogy ténylegesen számos analógia vonható Lovász érvelése és korábbi, a „kontinentálisokat” ért anali-

⁵⁷ Dombrovski 2021, 256. Az idézet minden bizonnyal a recenzió Qubit.hu-n megjelent utánközlésére utal: <https://qubit.hu/2020/02/18/az-uj-imposztor>.

tikus támadások között, a jelen vita túl speciális ahhoz, hogy ezeket a párhuzamokat felhasználhassuk arra, hogy bármilyen következtetést is levonjunk Dombrovski érveinek jogosságával kapcsolatban. Különösen azért, mert Lovász egyébként nem tartja magát kontinentálisnak, Dombrovski pedig expliciten kerülni igyekszik konfliktusuk analitikus-kontinentális vitaként való keretezését. Végso soron ahelyett, de legalábbis amellet, hogy egy rossz analitikus-kontinentális vitának tekintenénk kettejük szovaltását, célszerű egy legalább *részben jó* törvényszéki típusú vitaként (is) értelmeznünk a konfliktust, amely során a felek – jórészt tudománypolitikai motiváltságú rivalizációból kiindulva – hangoztatnak kölcsönös inkompetenciavádakat egymással szemben, folyamatosan egymás személyének diszkvalifikálására törekedve.

A vitát értelmezhetjük annak eredeti, Dombrovski által meghatározott célja felől. Ekkor a vita tematikus szempontból kompetenciavita, ahol a tét az, hogy Lovász álfilozófus-e, illetve Dombrovski kompetens-e ennek megítélésében. Ez a keret jóval megengedőbbé teszi az elemzõt: ha nem módszertani, műfajbéli vagy világnézeti kérdésekrõl folyik a vita, hanem arról, ki mennyire kompetens, nemhogy megengedett, de egyenesen elkerülhetetlen az *ad hominem* érvek használata – hiszen ekkor a vitázók személye nagyon is releváns a vita szempontjából. Ez a tény, valamint a vita céljára tett utalások – a harmadik fél, a közönség meggyõzése – és a vita kiinduló konfliktusa, a vélhetõleg részben metafizológiai, részben tudománypolitikai szempontok motiválta rivalizálás adja azt az értelmezést, hogy a waltoni keretben elemelve törvényszéki típusú vitával van dolgunk.

Felmerülhet persze a kérdés, hogy a *Magyar Filozófiai Szemle* – vagy a magyar tudományosság bármilyen fóruma – megfelelõ terep-e a kompetenciaviták (vagy általában véve: törvényszéki típusú viták) lefolytatására, azonban e kérdés maga után vonja azt a további kérdést, hogy amennyiben nem, milyen terepen kellene vagy lehetne ilyen vitákat folytatni, hiszen nyilván nem lehet megoldás a téma tabusítása.

A vita céljainak függvényében elmondható, hogy Lovász elszalasztja azt a lehetõséget, hogy meggyõzõen reagáljon Dombrovski azon felvetésére, hogy könyve potenciálisan álfilozófia, illetve õ maga imposztor lehet. Ehelyett a vita átkeretezésével, új – részben maga Lovász szerint is irreleváns – szempontok beemelésével indít ellentámadást, elõbb a „nem-kontinentálisságra”, de azért mégis „nem-analitikusságra”, majd a kirekesztettségre hivatkozva. Lovász érve az ellen, hogy õ imposztor lenne az, hogy Dombrovski vagy imposztor, vagy pedig parodizál. Viszont az, ha ebben igaza van Lovásznak, nem cáfolja az eredeti felvetést, miszerint õ imposztor. Beéri azzal, hogy hangsúlyozza: más típusú filozófiát művel, mint Dombrovski, azt állítva, hogy ez a különbség az oka annak, hogy utóbbi nem képes felismerni könyve értékeit. Ez az érv azonban csak akkor alkalmas az imposztorvád visszautasítására, ha vagy azt feltételezzük, hogy aki kontinentális filozófus, az már rögtön „minõség” kontinentális filozófus is, vagy azt, hogy a kontinentális filozófusokra nem alkalmazhatók minõsítõ sztenderdek. Ha a kérdés az, hogy Lovász imposztor-e, erre nem

lehet válasz az, hogy Dombrovski nem tudja ezt megítélni, pontosabban csakis egy esetben lehet válasz: ha Lovász célja nem az igazság feltárása azzal kapcsolatban, hogy imposztor-e, hanem hogy jól jöjjön ki a közönség előtt a kölcsönös inkompetenciavádaskodásból, azaz ha *argumentatio* vagy *demonstratio* helyett *persuasio* zajlik részéről. Az igazság feltárásának csak egy lehetséges módja lenne: ha Lovász megmutatná, hogy valódi filozófus. Bár a vita átkeretezése retorikailag hatásosnak tűnhet, azonban mégsem tűnik sikeres stratégiának, amennyiben Lovásznak legalábbis jelen cikk szerzőit (mint a filozófusközösség tagjait) nem sikerült meggyőznie afelől, hogy valódi filozófiát művel.

A valódi kérdés tehát ebben az esetben még csak nem is az, hogy melyikőjük inkompetens, hanem az, hogy melyikük győzte meg a harmadik felet – a filozófusközöniséget – a másik inkompetenciájáról. Lovász „kirekesztésretorikája” talán meggyőzi azokat az olvasókat, akik maguk is kirekesztve érzik magukat, vagy akik Lovással már eleve egyetértettek volna. Viszont nem feltétlenül győzte meg azokat, akik szerint *talán* valódi kompetenciavítáról is lehet szó, és *talán* Lovász valóban imposztor. Különösen annak fényében, hogy a kirekesztettség egy elvileg meritokratikus rendszerben, mint amilyen a tudomány világa, két dolgot jelenthet: igazságtalan a rendszer vagy a kirekesztett nem felel meg a rendszer támasztotta, jogos kritériumoknak. Lovász adós marad a válasszal, hogy őt Dombrovski vagy a filozófusok közössége melyik alapon „rekesztette ki”, így Dombrovski narratívája – mely alapján a Lovász által kirekesztésként aposztrofált, szokatlanul negatív hangnem oka Lovász szakmai inkompetenciája, és ehhez viszonyított felülreprezentáltsága a hazai filozófiában – nem kerül cáfolatra, és még Lovász hatásosságot célzó retorikai eszközei sem irányulnak a vele szemben megfogalmazott gyanú eloszlására.

A „döntést” – ha lesz valaha ilyen – persze a harmadik fél, a bírák, avagy a közönség hozza meg. Dombrovski – fentebb már említett – azon felvetése, hogy egy elismerten kompetens kontinentális filozófus is hozzá kellene szóljon a kérdéshez, egyelőre nem valósult meg. Talán az *Elpis* hasábjain zajló vita során erre is sor kerül majd.

Bibliográfia

- Danka István. 2016. „'Disruption by Word Usage' as Rationally Emotional Argumentation.” In *Mens Sana: Rethinking the Role of Emotions. Proceedings of the Fourth Argumentor Conference*, szerk. Bakó Rozália Klára – Horváth Gizella, 63–76. Oradea – Debrecen: Partium Press – Debrecen University Press. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.22768.87042>.
- Danka István. 2018. „Mikor legitim érzelmekre hatni egy vita során?” In *Az érzelmek jelentése, a jelentés tapasztalata*, szerk. Márton Miklós – Tözsér János, 60–76. Budapest: L'Harmattan.
- Dombrovski Áron. 2019. „Az új imposztor.” *Magyar Filozófiai Szemle* 63/3: 249–60.
- Dombrovski Áron. 2021. „Barátságos gesztusok: viszontválasz Lovász Ádámnak.” *Magyar Filozófiai Szemle* 65/3: 255–63.
- Lovász Ádám. 2020. „A szerző válasza.” *Magyar Filozófiai Szemle* 64/2: 132–46.
- Margitay Tihamér. 2004. *Az érvelés mestersége. Érvelések elemzése, értékelése és kritikája*. Budapest: Typotex.
- Rosta Kosztasz. 2021. „A vita minimuma.” *Elpis* 14/2: 111–25. <https://doi.org/10.54310/Elpis.2021.2.8>.
- Walton, Douglas N. 1989. *Informal Logic. A Handbook for Critical Argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walton, Douglas N. 1992. *The Place of Emotion in Argument*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Walton, Douglas N. 1998. *Ad Hominem Arguments*. Tuscaloosa (AL): University of Alabama Press.